ئۇيغۇرچە-خەنزۇچە لۇغەت
维汉大词典

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ
民族出版社

ئۇيغۇرچە-خەنزۇچە لۇغەت

维汉大词典

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ
民族出版社

مىللەتلەر نەشرىياتىنىڭ 11- بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى

نۇقتىلىق كىتاب تۈرى

民族出版社“十一五”规划重点图书

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل- يېزىق خىزمىتى

كومىتېتى تەرىپىدىن تۈزۈلدى

新疆维吾尔自治区语言文字工作委员会 编著

图书在版编目(CIP)数据

维汉大词典/新疆维吾尔自治区语言文字工作委员会编著.
－北京：民族出版社，2006.6
ISBN 7-105-07803-0

Ⅰ.维…　Ⅱ.新…　Ⅲ.①维吾尔语(中国少数民族语言)— 词典—②词典
－汉语、维吾尔语（中国少数民族语言）
Ⅳ.H215.6

中国版本图书馆CIP数据核字(2006)第070524号

责任编辑：牙库甫·买买提肉孜
责任校对：阿布都哈帕尔·阿布都热合曼

出版发行：民族出版社　　http://www.e56.com.cn
社　　址：北京市和平里北街14号　　邮编：100013
电　　话：010-64290862（维文室）
印　　刷：三河市艺苑印刷厂
版　　次：2006年6月第1版　2006年6月北京第1次印刷
开　　本：1/16　　880×1230毫米
印　　张：87.75
印　　数：0001-5000册
定　　价：150.00元

مەسئۇل مۇھەررىر : ياقۇپ مۇھەممەتروزى

مەسئۇل كوررېكتور : ئابدۇغاپپار ئابدۇراخمان

ئۇيغۇرچە ـ خەنزۇچە لۇغەت

تۈزگۈچى ئورۇن: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر
تىل ـ يېزىق خىزمىتى كومىتېتى

نەشر قىلغۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى

ئادرېسى : بېيجىڭ شەھىرى خېپىڭلى شىمالىي كوچا 14 ـ قورۇ

پوچتا نومۇرى :100013، تېلېفون نومۇرى : 64290862 _ 010

ساتقۇچى : جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى

باسقۇچى : سەنخې شەھەرلىك يىيۈەن باسما زاۋۇتى

نەشرى : 2006 ـ يىل 6 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى

بېسىلىشى : 2006 ـ يىل 6 ـ ئايدا بېيجىڭدا 1 ـ قېتىم بېسىلدى

ئۆلچىمى : 880×1230م م . 16كەسلەم

باسما تاۋىقى : 87. 75

سانى : 0001 ـ 5000

باھاسى : 150.00 يۈەن

试读结束：需要全本请在线购买： www.ertongbook.com

总顾问

司马义·艾买提
阿不来提·阿不都热西提
司马义·铁力瓦尔地

编篡小组:(按字母表排列)

阿不都沙拉木·阿巴斯(主编)
阿布都哈帕尔·阿布都热合曼
阿布都克里木·毛拉洪
阿布里孜·阿塔吾拉
艾尼瓦尔·阿布都热合曼
张世荣
加米拉·沙塔尔
陈宗振
热依汗· 哈木提
茹鲜古丽·艾力
沙比提·肉孜
艾尼扎提·艾优拉尼
郭志刚
廖泽余
马俊民
买买提艾力·阿不都热依木
米娅赛尔·阿不都热西提
米尔苏力唐·乌斯曼诺夫
王振本
艾力·扎依提
伊力哈木·吐尔逊

审定小组:

组长: 米尔苏力唐·乌斯曼诺夫

副组长: 艾力·扎依提

成员:(按字母表排列)

阿布都哈帕尔·阿布都热合曼
阿布都克里木·毛拉洪
阿布里孜·阿塔吾拉
茹鲜古丽·艾力
艾尼扎提·艾优拉尼
马俊民
买买提艾力·阿不都热依木
米娅赛尔·阿不都热西提
伊力哈木·吐尔逊

باش مەسلىھەتچىلەر :

ئىسمايىل ئەھمەد
ئابلەت ئابدۇرېشىت
ئىسمايىل تىلىۋالدى

تۈزۈش گۇرۇپپىسى (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە)

ئابدۇسالام ئابباس (باش تۈزگۈچى)
ئابدۇغاپپار ئابدۇراخمان
ئابدۇكېرىم موللاخۇن
ئابلىز ئاتاۋۇللا
ئەنۋەر ئابدۇراخمان
جاڭ شىرۇڭ
جەمىلە ساتتار
چېن زۇڭجېن
رەيھان هامۇت
روشەنگۈل ئېلى
سابىت روزى
غەنىزات غەيۇرانى
گوجىگاڭ
لياۋ زېيۈ
ما جۈنمىن
مەمەت ئېلى ئابدۇرېھىم
مۇيەسسەر ئابدۇرىشىت
مىرسۇلتان ئوسمانوف
ۋاڭ جېنبېن
ئېلى زاھىت
ئىلهام تۇرسۇن

تەكشۈرۈپ بېكىتىش گۇرۇپپىسى :

گۇرۇپپا باشلىقى : مىرسۇلتان ئوسمانوف

مۇئاۋىن باشلىقى : ئېلى زاھىت

گۇرۇپپا ئەزالىرى : (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە)

ئابدۇغاپپار ئابدۇراخمان
ئابدۇكېرىم موللاخۇن
ئابلىز ئاتاۋۇللا
روشەنگۈل ئېلى
غەنىزات غەيۇرانى
ما جۈنمىن
مەمەت ئېلى ئابدۇرېھىم
مۇيەسسەر ئابدۇرىشىت
ئىلهام تۇرسۇن

كىرىش سۆز

بۇ لۇغەت مەركەز ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللاپ قۇۋۋەتلىشى ئارقىسىدا كەڭ خەلق ئاممىسى بىلەن يۈز كۆرۈشتى .

لۇغەتنى تۈزۈش خىزمىتى باشتىن ـ ئاخىر قېيوم باۋدۇن ، نۇر بەكرى ، يۇسۇپ ئەيسا ، ئابدۇقادىر نەسرىدىن ، نۇرلان ئابلىمەجىن ، جاپپار ھەبىبۇللا قاتارلىق رەھبەرلەرنىڭ سەمىمىي غەمخورلۇقى ۋە كونكرېت يېتەكچىلىكىدە ئېلىپ بېرىلدى .

بۇ لۇغەتنى تۈزۈشتە ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگەنگۈچى ۋە تەتقىق قىلغۇچىلار كۆزدە تۇتۇلغاچقا ، ئۇنىڭغا ئېلىنغان سۆز ۋە سۆز بىرىكمىلىرىگە خەنزۇچە تەرجىمىلا بېرىلدى .

بۇ لۇغەت ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگەنگۈچىلەر ۋە تەتقىق قىلغۇچىلارنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ قېلىپلاشتۇرۇلغان تىل ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن تونۇشۇشىغا مۇۋاپىق كېلىدۇ .

بۇ لۇغەتكە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى لېكسىكا بايلىقى سۈپىتىدە قوللىنىلىۋاتقان ئادەتتىكى سۆزلەر ، سۆز بىرىكمىلىرى ، دائىم قوللىنىلىدىغان پەن ـ تېخنىكا ئاتالغۇلىرى ، كەسپىي ئاتالغۇلاردىن باشقا قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى ، پايدىلىنىش مۇمكىنچىلىكى بولغان دىئالېكت سۆزلىرى بولۇپ جەمئىي 70 مىڭ ئەتراپىدا سۆز ۋە سۆز بىرىكمىسى ئېلىندى .

سۆز ۋە سۆز بىرىكمىلىرىگە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر يېزىق ئەدەبىي تىلى ئۆلچىمىدە ئالدى بىلەن ئەسلى مەنىسى ، ئاندىن كېيىن كۆچمە مەنىسى مىساللار بىلەن بېرىلدى . قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى سۆزلىرى ۋە دىئالېكت سۆزلىرىنىڭ ئەسلى مەنىسىلا بېرىلدى ، مىسال بېرىلمىدى .

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى لېكسىكىسىنى قېلىپلاشتۇرۇش كۆزدە تۇتۇلۇپ ، بۇرۇنقى لۇغەتلەردە ئېلىنىپ قالغان ، لېكىن ئەمەلىي ئىستېمالدا قوللىنىلمايدىغان بەزى ئەرەب ـ پارس تىلى سۆزلىرى بۇ لۇغەتكە كىرگۈزۈلمىدى .

لۇغەتنىڭ ئاخىرىدا ئوقۇرمەنلەرنىڭ پايدىلىنىشىغا قولايلىق بولۇشىنى كۆزدە تۇتۇپ ، دۇنيادىكى تىللار ، مەملىكەتلەر ، غەربىي دىياردىكى قەدىمكى بەگلىكلەر ، ئارۇز ۋەزنى ئاتالغۇلىرى ، ئۆلچەم بىرلىكلىرى ، خىمىيەۋى ئېلېمېنتلار ، ئۇيغۇر تىلىدىكى ياسىغۇچى ۋە تۈرلىگۈچى قوشۇمچىلار ، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە ئائىت بولغان شەيئىلەرنىڭ ئاتالغۇلىرى ۋە ئۇلارنىڭ سۈرەتلىرى ، ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى مەشھۇر شەخسلەر… قاتارلىق ماتېرىياللار قوشۇمچە قىلىندى .

لۇغەتنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن سۆز ـ ئاتالغۇلارنى بېكىتىش جەريانىدا گۇرۇپپىمىز تەتقىقاتچى ئىبراھىم مۇتئىي ، ئالىي مۇھەررىر ئىمىن تۇرسۇن ، پروفېسسور خەمىت تۆمۈر ، مۇدىر ۋراچ روزى ھاجى مۇھەممەدىي ، پروفېسسور ئەنسەردىن مۇسا ، ئالىي مال دوختۇرى ئىسمايىل ئىبراھىم ، پروفېسسور چېن شىمىڭ ، پروفېسسور ھەسەنجان تۇنىياز ، ئالىي تەرجىمان تۇرسۇن پالتا ، ئالىي مۇھەررىر ئابلەت نۇردۇن ، دوتسېنت مىجىت باۋۇدۇن ، دوتسېنت ئابلەت مۇھەممەت ، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر ئابدۇقادىر ئىمەت ، دوتسېنت روزى بارى ، كاندىدات ئالىي تەرجىمان تۇرۇپ بارات ، كاندىدات ئالىي تەرجىمان ئابلىمىت ئابدۇرېشىت ، كاندىدات ئالىي تەرجىمان چېن يۈڭگۈي ، دوتسېنت دوكتور قۇربان نىزامىدىن قاتارلىق يولداشلارنىڭ خالىسانە ياردەملىرىگە ئېرىشتى . مىللەتلەر نەشرىياتىمۇ لۇغەتنى نەشرگە تەييارلاش خىزمەتلىرىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلدى . مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن يۇقىرىدا ئىسمى ئاتالغان يولداشلارغا ۋە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا سەمىمىي تەشەككۇر ئېيتىمىز .

ئۇيغۇرچە ـ خەنزۇچە چوڭ تىپتىكى بۇ لۇغەت مەملىكىتىمىزدە تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ كەمچىلىك ـ يېتەرسىزلىكلەردىن خالىي بولۇشى ناتايىن . شۇڭا بىز كەڭ ئوقۇرمەنلەرنىڭ لۇغەتتە سېزىلگەن مەسىلىلەرگە قارىتا سەمىمىي تۈزىتىش بېرىشلىرىنى ئۈمىد قىلىمىز .

تۈزۈش گۇرۇپپىسى

2006 ـ يىل 6 ـ ئاي

前言

这部词典在中央和新疆维吾尔自治区的大力支持下终于同广大人民群众见面了。

本词典的编纂工作自始至终是在克尤木·巴吾东、努尔·白克力、玉素甫·艾沙、阿不都卡德尔·乃斯尔丁、努尔兰·阿不都满金、贾帕尔·艾比不拉等领导的热忱关怀和具体指导下进行的。

编纂这部词典因为是着眼于维吾尔语学习者和研究人员，所以只将其收入的词和词组给出了汉译。这部词典适用于维吾尔语学习者和研究人员了解和熟悉现代维吾尔语规范的语言特点。

这部词典除收入了现代维吾尔语词汇宝藏中正在使用的一般性词语、词组、常用的科技术语、专业术语之外，还收入了古代维吾尔语词和可用的方言词等，总共有 7 万多词条和词组。

对上述词和词组，我们依照现代维吾尔书面文学语言的标准，首先给出了本义，而后举例给出了转义。古代维吾尔语词和方言词则只给出了本义，未进行例释。

着眼于现代维吾尔语词汇的规范化，过去各种词典中曾经被收入过，但在实际应用中并未被采用的一些阿拉伯语和波斯语借词本词典均没有收入。

本词典着眼于为读者利用提供方便，在后面的附录中收入了世界上的各种语言、各个国家、古代西域各城国等等的名称，收入了阿鲁孜律（维吾尔诗歌韵律）的术语，以及计量单位、化学元素、维吾尔语中的构词和构形附加成分、维吾尔文化相关的术语以及相关的图释、维吾尔文化历史名人等等资料。

本词典在编纂及词语审定过程中，我编写组得到了依布拉音·穆提依研究员、依明·吐尔逊编审、哈米提·铁木尔教授、肉孜阿吉·木汉木的主任医师、安赛尔丁·木沙教授、司马义·依布拉音高级畜牧师、陈世明教授、玉山江·吐尼亚孜教授、吐尔逊·帕力塔译审、阿布来提·努尔东编审、米吉提·巴吾东副教授、阿布来提·穆罕买提副教授、阿不都卡地尔·伊买提副编审、肉孜·巴热副教授、吐鲁甫·巴拉提副译审、阿布力米提·阿不都热西提副译审、陈毓贵副译审、博士库尔班·尼扎米丁副教授等同志的无私帮助。民族出版社也特别关心本词典的出版筹备工作。为此，特向这些同志和有关单位表示诚挚的谢意。

由于这是维吾尔语—汉语大型词典在我国首次出版，其中缺点和不足在所难免。因此，我们恳切希望广大读者发现词典中的问题给予指正。

词 典 编 写 组

2006 年 6 月

ئۇيغۇرچە ـ خەنزۇچە چوڭ تىپلىق لۇغەتنىڭ
تۈزۈلۈش تەرتىپى

1 . لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن سۆز ۋە سۆز بىرىكمىلىرىنىڭ دائىرىسى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى

① لۇغەتكە هازىرقى زامان ئۇيغۇر يېزىق ئەدەبىي تىلىدا قوللىنىۋاتقان سۆزلەر ۋە سۆز بىرىكمىلىرى (ھەرقايسى پەن ساھەلىرىدە دائىم ياكى كۆپرەك قوللىنىلىۋاتقان پەن ـ تېخنىكا ئاتالغۇلىرىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) كىرگۈزۈلدى .

② يېزىق ئەدەبىي تىلىمىزدا قوللىنىلمىغان ، لېكىن دىئالېكت ۋە شېۋىلەردە كەڭ قوللىنىلىدىغان ، ئەدەبىي تىل بىلەن مەنىسى ئوخشاش بولسىمۇ ، فونېتىكىلىق قۇرۇلمىسى ئوخشاش بولمىغان دىئالېكت ۋە شېۋە سۆزلىرى كىرگۈزۈلدى .

③ يېزىق ئەدەبىي تىلىمىزدا پايدىلىنىش ئىمكانىيىتى كۆزدە تۇتۇلۇپ ، ئۇيغۇرلار تارىختا قوللانغان ، لېكىن هازىر قوللىنىشتىن قالغان قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى سۆزلىرى كىرگۈزۈلدى .

④ لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن سۆز ۋە سۆز بىرىكمىلىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئېلان قىلىنىپ ، 1984 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ رەسمىي يولغا قويۇلغان «ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئېلىپبەسى» دىكى ھەرپ تەرتىپى بويىچە تىزىلدى .

⑤ لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن سۆزلەر بىلەن سۆز بىرىكمىلىرىنىڭ تىزىلىش ئورنى ۋە خەت شەكلى پەرقلەندۈرۈلدى .

⑥ تىلىمىزدا يالغۇز قوللىنىلمايدىغان ، باشقا سۆزلەر بىلەن بىرىكىپلا قوللىنىلىدىغان بەزى تەركىبلەر گەرچە سۆزلەر قاتارىدا كىرگۈزۈلگەن بولسىمۇ ، خەنزۇچە تەرجىمىسى بېرەلمەي ، ئاخىرىغا «下见» خېتى يېزىلىپ ، ئۆزى بىرىكىپ كېلىدىغان سۆزلەرگە قوشۇلۇپ هاسىل قىلغان شەكلى سۆز بىرىكمىسى قاتارىدا بېرىلدى .

2 . لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن سۆزلەرنىڭ سۆز تۈركۈملىرى ، مەنبەسى ، سۆز ۋە سۆز بىرىكمىلىرىنىڭ قوللىنىلىش دائىرىسى

① لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن ئىسىم ، سۈپەت ، سان ، ئالماش ، رەۋىش ، مىقدار سۆز قاتارلىقلار «تۇرغۇن سۆزلەر» دەپ قارىلىپ ، خەنزۇچە 〔静〕 خېتى بىلەن ئىپادىلەندى .

② باغلىغۇچىلار ، ئۈلانمىلار ، سۆز ئارقا ياردەمچىلىرى «ياردەمچى سۆزلەر» دەپ قارىلىپ ، خەنزۇچە 〔助〕 خېتى بىلەن ئىپادىلەندى .

③ تەقلىد سۆزلەر (ئاۋاز تەقلىدلىرى ، سېزىم تەقلىدلىرى ، هالەت تەقلىدلىرى) خەنزۇچە 〔模〕 خېتى بىلەن ئىپادىلەندى .

④ ھېس ـ هاياجاننى بىلدۈرىدىغان ، هايۋانلارنى چاقىرىش ، قوغلاش قاتارلىقلاردا قوللىنىلىدىغان سۆزلەر «ئۈندەش سۆزلەر» دەپ قارىلىپ ، خەنزۇچە 〔叹〕 خېتى بىلەن ئىپادىلەندى .

⑤ پەقەت ئۆرپ ـ ئادەت ۋە قائىدە ـ يوسۇن دائىرىسىدىلا قوللىنىلىدىغان باشقا سۆزلەر بىلەن گىرامماتىكى-

لىق باغلىنىشتا كەلمەيدىغان، ھەتتا بەزىلىرى تولۇق بىر ئوي - پىكىرنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر ئالدى بىلەن تۇرغۇن سۆزلەر قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. ئاندىن كېيىن ئادەت سۆزلىرى ئىكەنلىكى <习> بىلەن ئىپادىلەندى.

⑥ دىئالېكت ۋە شېۋىلەرگە خاس سۆزلەر <方> بىلەن ئىپادىلەندى.

⑦ قەدىمكى سۆزلەر <古> بىلەن ئىپادىلەندى.

⑧ پەن - تېخنىكا ساھەسىدە قوللىنىلىدىغان سۆز ۋە سۆز بىرىكمىلىرى شۇ سۆزنىڭ كۆپرەك قوللىنىلىدىغان ساھەسى ئۆلچەم قىلىنىپ «< >» ئىچىدە ئىپادىلەندى.

⑨ پېئىللار پەقەت ئىسىمداش شەكلى «ماق، مەك» بىلەن ئېلىنىدى ۋە ئەسلىي دەرىجىدىن كېيىنلا 〔动〕 بىلەن ئىپادىلەندى.

پېئىللارنىڭ «ش، ئىش، ئۇش، ئۈش» بىلەن ياسالغان ئىسىمداش شەكلىدىن پۈتۈنلەي ئىسىمغا ئايلىنىپ كەتكەنلىرى ئايرىم سۆز ھېسابىدا كىرگۈزۈلۈپ، باشقا سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ كەلگەنلىرى سۆز بىرىكمىسى قاتارىدا قارالدى ۋە «ماق، مەك» ئىسىمداش شەكلىنىڭ ئاخىرىغا بېرىلدى.

پېئىل دەرىجىلىرى لېكسىكىدا، گراماتىكىلىق كاتېگورىيىدە بولغانلىقى ئۈچۈن مەنتىقىي ئاساسى بولغانلىكى دەرىجىلىرىنىڭ ھەممىسى سۆز قاتارىدا كىرگۈزۈلدى. پېئىل دەرىجىلىرى بىلەن ئوخشاش شەكىلدە كەلگەن ئاددى دەرىجىلىك پېئىللار پېئىل دەرىجىلىرىدىن كېيىن ئايرىم پېئىل ھېسابىدا بېرىلدى.

3. ئاھاڭداش سۆزلەر ۋە شەكىلداش سۆزلەر

① ئاھاڭداش سۆزلەرنىڭ ئالدى بىلەن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىدىكىسى، ئاندىن دىئالېكت ۋە قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى شەكلى بېرىلدى. ئاھاڭداش سۆزلەرنى بىر - بىرىدىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن شۇ سۆزنىڭ سول تەرەپ ئۈستىنكى بۇرجىكىگە ئەرەب رەقىمى قويۇلدى. مەسىلەن:

تاپ[1] 〔静〕 ھايۋانات ۋە جانلىقلارنىڭ ئۆلۈكى

تاپ[2] 〔静〕 ئېتىزنى ئاغدۇرغاندا قالغان قوش ئىزى

تاپ[3] 〔静〕 پەيت، پۇرسەت، ۋاقىت

تاپ[4] 〔静〕 چىدام، تاقەت

تاپ[5] 〔静〕<古> جاراھەت، يارا ئىزى

تاپ[6] 〔静〕<古> يېتەرلىك، تولۇق

② شەكىلداش سۆزلەرنىڭ سول تەرەپ ئۈستۈنكى بۇرجىكىگە ئەرەب رەقىمى قويۇلغاندىن باشقا، ئۇلارنىڭ پەرقى سوزۇق تاۋۇش تەلەپپۇزىدا بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇزۇنراق ئېيتىلىدىغان سوزۇق تاۋۇشلىرىدىن كېيىن «:» بەلگىسى قويۇلدى. مەسىلەن:

ئاچا[1] چوڭ قىز قېرىنداش

ئاچا[2] (ئا:چا) ئاچا ياغاچ

ئارا[1] ئارىلىق

ئارا[2] (ئا:را) دېھقانچىلىق قورالى

4. ئوخشاش مەنىلىك سۆزلەر ۋە سۆز بىرىكمىلىرى

ئوخشاش مەنىلىك سۆز ۋە سۆز بىرىكمىلىرىنىڭ ئاساسلىقى (يەنى قېلىپلاشقان ياكى قېلىپلاشتۇرۇش لازىم دەپ قارالغانلىرى) غا خەنزۇچە تەرجىمە بېرىلدى. مۇنداق سۆز ۋە سۆز بىرىكمىلىرىنىڭ تەڭدىشى ئۆز قاتارىدا ئېلىنغان بولسىمۇ، خەنزۇچە تەرجىمىسى بېرىلمەي، ئاساسلىقىغا قاراڭ دەپ «=» بەلگىسى بىلەن كۆرسىتىلدى. مەسىلەن،

ئالوي 〔静〕<植> 芦荟

ئالوي = سەبرە

ئەدەبسىز 〔静〕 不礼貌的

ئەدەبسىز = بىئەدەب

جاھانگىرلىك 〔静〕 帝国主义

ئىمپېرىيالىزم = جاھانگىرلىك

5 . سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى خەنزۇچە ئىپادىلەش پرىنسىپلىرى

① سۆزلەر ۋە سۆز بىرىكمىلىرىنىڭ ئەسلىي مەنىسى ئالدىدا ، قالغان مەنىلىرى كېيىن بېرىلدى . كۆچمە مەنىلىرى <转> خېتى بېرىلىپ ئاندىن كېيىن بېرىلدى .

② پېئىللارنىڭ ئاددىي دەرىجىسىگىلا خەنزۇچە تەرجىمە بېرىلدى . قالغان دەرىجىلىرى قوش تىرناق « » ئىچىگە ئېلىنغان ئاددىي دەرىجىگە ھاۋالە قىلىندى . پېئىللارنىڭ باشقا دەرىجىلىرىدىن خەنزۇچىسى بېرىلمىسە ئۇقۇشۇلمايدىغانلىرىغا ئايرىم - ئايرىم خەنزۇچە مەنە بېرىلدى .

③ پېئىل تۈسلىرىنى ئىپادىلەشتە قوللىنىلىدىغان پېئىللارنىڭ لېكسىكىلىق مەنىسى ئاۋۋال ، گرامماتىكىلىق مەنىسى (رولى) ئاخىرىدا كۆرسىتىلدى .

④ ئۇيغۇرلارغا خاس بەزى قورال - جابدۇق ، يېمەك - ئىچمەك ، كىيىم - كېچەك ، چالغۇ ئەسۋابلىرى ، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق ، قول ھۈنەرۋەنچىلىك ، تۇرمۇش بۇيۇملىرى قاتارلىقلارغا ئائىت سۆزلەر ئەسلىي تەلەپپۇزىغا يېقىن كېلىدىغان خەنزۇچە خەتلەر بىلەن ئىپادىلەنگەندىن كېيىن خەنزۇچە مەنىسى بېرىلدى ۋە لۇغەت ئاخىرىدا سۈرەت ئارقىلىق تونۇشتۇرۇلدى .

6 . ئىملا پرىنسىپلىرى

لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن سۆز ۋە سۆز بىرىكمىلىرىنىڭ ئىملاسى ئاساسەن «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىملا ۋە تەلەپپۇز لۇغىتى» (1997 - يىل شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى) بىلەن «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» (بىر توملۇق ، 1999 - يىل ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى) بويىچە ئېلىندى .

7 . مىسال پرىنسىپلىرى

① مىسال بېرىلمىسىمۇ چۈشىنىشلىك بولغان سۆز ۋە سۆز بىرىكمىلىرىگە ، كەسپىي ئاتالغۇلارغا ، پەن - تېخنىكا ئاتالغۇلىرىغا ، دىئالېكت سۆزلىرىگە ، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى سۆزلىرىگە مىسال بېرىلمىدى ، سۆزلەرنىڭ كۆچمە مەنىلىرىگە ، بەزى ئىدىيوملۇق سۆز بىرىكمىلىرىگە مىسال بېرىلدى .

② مىسال ئۈچۈن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي يېزىق تىلىدىكى ماتېرىياللار ، ئۇيغۇر ماقال - تەمسىللىرى ئاساسىي مەنبە قىلىندى .

③ جۈملە مىساللىرىنىڭ ئارىسى بىر - بىرىدىن چېكىت بىلەن ، جۈملە ئەمەس سۆز بىرىكمىسى شەكلىدىكى مىساللارنىڭ ئارىسى بىر - بىرىدىن «/» بەلگىسى بىلەن ئايرىلدى .

④ سۆز ياكى سۆز بىرىكمىسى ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن مىساللاردا شۇ سۆز ياكى سۆز بىرىكمىسىنىڭ تۈرلەنمىگەن شەكلى ئۈچۈن «~» بەلگىسى قويۇلدى .

8 . باشقىلار

① بەزى سۆزلەرنىڭ تەركىبىدىكى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ئۇزۇنراق ئوقۇلۇشى ياكى ئاجىزلاشماسلىقى ، بەزى سۆزلەرنىڭ تۈرلىنىشىدە مەلۇم تاۋۇشلارنىڭ چۈشۈپ قېلىشى ياكى قوشۇلۇپ قېلىشى قاتارلىق مەسىلىلەر شۇ سۆزدىن كېيىن چوڭ تىرناق « ( ) » ئىچىگە ئېلىپ ئەسكەرتىپ قويۇلدى .

试读结束：需要全本请在线购买： www.ertongbook.com

9 . قىسقارتىلمىلار

略语表

育教 ＜教＞ ·
学哲 ＜哲＞ ·
学数 ＜数＞ ·
学法 ＜法＞ ·
理物 ＜物＞ ·
学理心 ＜心＞ ·
学化 ＜化＞ ·
学辑逻 ＜逻＞ ·
学医 ＜医＞ ·
学教宗 ＜宗＞ ·
学药 ＜药＞ ·
学文 ＜文＞ ·
学古考 ＜考＞ ·
学言语 ＜语＞ ·
学文天 ＜天＞ ·
械机 ＜机＞ ·
织纺 ＜纺＞ ·
学事军 ＜军＞ ·
刷印 ＜印＞ ·
语成 ＜成＞ ·
语谚 ＜谚＞ ·
语习 ＜习＞ ·
语儿 ＜儿＞ ·

学物生 ＜生＞ ·
食饮 ＜食＞ ·
学理生 ＜理生＞ ·
业农 ＜农＞ ·
学物动 ＜动＞ ·
育体 ＜体＞ ·
学质地、学理地 ＜地＞ ·
业工手 ＜手＞ ·
学象气 ＜气＞ ·
输运通交 ＜交＞ ·
学筑建 ＜建＞ ·
济经、业商 ＜经＞ ·
业矿 ＜矿＞ ·
业牧畜、医兽 ＜牧＞ ·
金冶 ＜冶＞ ·
程工利水 ＜水＞ ·
油石 ＜石＞ ·
学物植、艺园、业林 ＜植＞ ·
学子电 ＜电＞ ·
术美、乐音、剧戏、蹈舞、影摄、视影 ＜艺＞ ·
言方 ＜方＞ ·
义转 ＜转＞ ·
语用性女 ＜女＞ ·
语词古 ＜古＞ ·

《维汉大词典》凡例

一。词典所收词和词组的范围及其编排

1. 本词典收入了现代维吾尔书面文学语言中使用的词和词组(其中也包括各学科领域中经常或较多使用的科技术语)。

2. 本词典没有收入书面文学语言中未曾使用过,但在方言土语中使用的,虽与文学语言的词义相同,而语音结构却不同的方言土语词汇。

3. 本词典着眼于书面文学语言中参考利用的可能性,收入了维吾尔历史上曾经使用过,但现在已没再使用的古维吾尔语词。

4. 本词典收入的词和词组按照新疆维吾尔自治区人民政府公布,于 1984 年 1 月 1 日起正式施行的《维吾尔文字母表》的字母顺序排列。

5. 本词典收入的词与词组的排列位置和字形有所区别。

6. 本词典虽然在词条中收入了我们语言中不单独使用,仅仅同其他词相组合使用的一些成分,但对其未作汉释,而是在其后面写有"见下"字样,将与其组合的词加在一起产生的形式作为词组予以汉释。

二。本词典所收入词汇的词类、词源、词与词组的使用范围

1.本词典所收入的名词、形容词、数词、代词、副词、量词等看作"静词"的,均加注汉文〔静〕字表示。

2. 连词、语气助词、后置词等看作"助词"的,均加注汉文〔助〕字表示。

3。摹拟词(含象声词、人体感受摹拟词、状态摹拟词)均加注汉文〔模〕字表示。

4. 表示情感的词,在呼唤或驱赶动物等事项中使用的词均被看作"感叹词",以加注汉文〔叹〕字表示。

5. 仅仅在风俗习惯和礼节范围内使用的,与其他词没有语法联系的,甚至能表达完整思想的词首先收入静词之列,然后以汉文＜习＞字表明其为习惯语词。

6. 方言土语特有的词以汉文 ＜方＞字表明。

7. 古维吾尔语词以汉文 ＜古＞ 字表明。

8. 科学技术领域使用的词和词组以该词应用较多的领域为准,在"＜＞"中表示。

9. 动词仅采用« ماق ، مەك » 动名词形式并在原形态后面以汉文〔动〕字表明。

动词以附加« ش ، ئىش ، ئۇش ، ئۈش » 构成的动名词形式中,凡已完全变成名词的均作为单独的词收入;同其他的词组合在一起的则被列入词组之列,并在« ماق ، مەك » 动名词后面列出。

动词的语态因属于词汇、语法范畴,凡有逻辑根据的语态均收入词目之列。与动词语态形式相同的一般形态的动词在动词的语态之后单独作为动词列出。

三。同音词和同形词

1. 同音词中首先将现代维吾尔文学语言中的列出,而后才将方言和古代维吾尔语的形式列出。为使同音词得以相互区分,特在该词的左上角标注阿拉伯数字。例如:

尸死、体尸(的物动毙自) 〔静〕(تاپى) ^{1}تاپ

道轨 ＜转＞②声喊的走沟垄着顺牛耕喝吆时地犁③畦②沟犁 ＜农＞① 〔静〕 ^{2}تاپ

机时、候时 〔静〕 ^{3}تاپ

耐忍 〔静〕 ^{4}تاپ

疤伤、痕伤、伤创 ＜古＞ 〔静〕 ^{5}تاپ

足充、够足 ＜古＞ 〔静〕 ^{6}تاپ

2. 同形词除在其左上角标注阿拉伯数字外,由于它们的区别就在于它们的元音发音上,故在发长音的元音

后面置《：》符号以示区别。例如：

ئاچا[1] 比自己年龄大的女同胞
ئاچا[2] (ئا：چا) 分权的木头
ئارا[1] 中间、之间
ئارا[2] (ئا：را) 农业工具"杈"

四。同义词和词组

对同义词和词组中之主要的(即表示基本义的已规范或认为应加以规范的词和词组)均作汉释。与这样的词和词组并列者虽已收入其列，但未加汉释，而是以《＝》符号指示参见其主要的词和词组。例如：

ئالوي 〔静〕＜植＞ 芦荟
سەبرە ＝ ئالوي
ئەدەبسىز 〔静〕不礼貌的
بىئەدەب ＝ ئەدەبسىز
جاھانگىرلىك 〔静〕帝国主义
ئىمپېرىيالىزم ＝ جاھانگىرلىك

五。词义的汉文表达原则

1. 词和词组的本义在前，其他义项在后。转义加注 ＜转＞字之后再释义。

2. 动词仅对其基本语态作汉释。如动词的其他语态未作汉释，则对其不易理解的分别加注汉义。

3. 动词的体在表达上，所采用的动词的词汇意义显示在前，语法意义(作用)显示在后。

4. 表示维吾尔人所特有的一些工具、饮食、服装、乐器、建筑、手工业、生活用品等的词语，在用与其原发音接近的汉字音译表示之后，加注汉义，并在本词典最后通过图片加以介绍。

六。正字法原则

本词典收入的词和词组的正字法基本依照《现代维吾尔文学语言正字正音词典》(新疆人民出版社，1997年)和《现代维吾尔语详解词典》(新疆人民出版社，一卷集。1999年)拼写。

七。配例原则

1. 凡即使不配例也能理解的词、词组、专业术语、科技术语、方言词、古维吾尔语词均未配例；词的转义及一些成语词组均已配例。

2. 配例以现代维吾尔文学书面语资料、维吾尔谚语为主要来源。

3. 例句之间相互以句号隔开，凡不成句，词组形式的配例之间相互以《/》符号加以区分。

4. 词或词组的配例中，凡属该词或词组没有形态变化的形式，均加注《～》符号代替。

八。其他

有些词的成分中元音要读音长点或不弱化，有些词的形态变化中个别音脱落或增加等问题，均在该词后面的大括号《()》内加以注明。

九。略语表

＜教＞	教育	＜生＞	生物学
＜哲＞	哲学	＜食＞	饮食
＜数＞	数学	＜理生＞	生理学
＜法＞	法学	＜农＞	农业
＜物＞	物理	＜动＞	动物学
＜心＞	心理学	＜体＞	体育
＜化＞	化学	＜地＞	地质学、地理学
＜逻＞	逻辑学	＜手＞	手工业

学象气 ＜气＞
输运通交 ＜交＞
学筑建 ＜建＞
济经، 业商 ＜经＞
业矿 ＜矿＞
业牧畜، 医兽 ＜牧＞
金冶 ＜冶＞
程工利水 ＜水＞
油石 ＜石＞
学物植، 艺园، 业林 ＜植＞
学子电 ＜电＞
术美، 乐音، 剧戏، 蹈舞، 影摄، 视影 ＜艺＞
言方 ＜方＞
义转 ＜转＞
语用性女 ＜女＞

学医 ＜医＞
学教宗 ＜宗＞
学药 ＜药＞
学文 ＜文＞
学古考 ＜考＞
学言语 ＜语＞
学文天 ＜语＞
械机 ＜机＞
织纺 ＜纺＞
学事军 ＜军＞
刷印 ＜印＞
语成 ＜成＞
语谚 ＜谚＞
语习 ＜习＞
语儿 ＜儿＞
语词古 ＜古＞

مۇندەرىجە
录目

كىرىش سۆز 言前	1
لۇغەتنىڭ تۈزۈلۈش تەرتىپى 例凡	3
ئا	1
ئە	71
ب	102
پ	173
ت	235
ج	365
چ	394
خ	442
د	467
ر	509
ز	527
ژ	543
س	544
ش	616
غ	643
ف	659
ق	665
ك	779
گ	873
ل	898
م	912
ن	986
ھ	1009
ئو	1041
ئۇ	1070
ئۆ	1089
ئۈ	1109
ۋ	1118
ئې	1131

ئى …… 1151

ي …… 1199

قوشۇمچە

:录附

ئۇيغۇر تىلىدىكى قوشۇمچىلار …… 1269

缀词语尔吾维

خەلقئارا تاۋۇش بەلگىلىرى …… 1299

表标音际国

ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ھەرپلەر بىلەن خەلقئارا ترانسكرىپسىيە بەلگىلىرىنىڭ سېلىشتۇرمىسى …… 1300

照对标音际国与母字文尔吾维

دۇنيادىكى تىل ۋە تىل سىستېمىلىرىنىڭ ئۇيغۇرچە - ئىنگلىزچە - خەنزۇچە ناملىرى …… 1301

称名语汉、语英、语尔吾维的系语和言语各上界世

ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى ئارۇز ۋەزنىنىڭ بەھرلىرى …… 1315

律格的诗孜鲁阿中歌诗尔吾维

يۇلتۇزلار ۋە بۇرجلار ناملىرى …… 1319

宫二十道黄与群星

يىگىرمە تۆت مەۋسۇم …… 1324

气节四十二

قەمەرىيە ۋە شەمسىيە كالىندارى بويىچە ئايلارنىڭ ناملىرى …… 1325

称名份月历阳和历阴教兰斯伊

قىتئەلەر، مەملىكەتلەر، رايونلار ۋە ئۇلارنىڭ پايتەختلىرى، مەركەزلىرى ۋە پۇللىرى …… 1327

表称名币货及府首和都首、区地和家国、洲各

مەملىكىتىمىز تارىخىدىكى سۇلالىلەر يىللىرىنىڭ مىلادىيە يىللىرى بىلەن سېلىشتۇرمىسى …… 1339

表照对元公代朝史历国我

گېئولوگىيىلىك دەۋرلەر …… 1342

表简代时质地

ئۆلچەم بىرلىكلىرى …… 1345

表位单量计

قۇرىقار (غەربىي دىيار)دىكى قەدىمكى بەگلىكلەر …… 1351

名国城各的域西古

ئۇيغۇر خەلقىدىن مەملىكىتىمىزنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا زور تۆھپە ياراتقان مۇھىم شەخسلەر …… 1353

物人要重族尔吾维的献贡大重有上史化文我国

نىسپىي ئاتوم ماسسىسى جەدۋىلى …… 1385

(年 1997)表量子原际国

پايدىلانغان ماتېرىياللار …… 1387

料资考参

سۈرەتلەر …… 1391

片图

试读结束：需要全本请在线购买： www.ertongbook.com